

Harangozó Dániel¹

Atlanti sasok: Albánia a NATO-ban (2009–2022)²

A tanulmány célja, hogy az intézményi-jogi, valamint politikai környezet, a védelmi kiadások és az eszköz- és képességfejlesztés, valamint az Albán Fegyveres Erők (Forcat e Armatosura të Republikës së Shqipërisë, FARSH) külföldi missziós részvétele szempontjából értékelje Albánia az Atlanti Szövetség tagjaként eltöltött első 12 évét. Noha az ország jelentős előrehaladást ért el haderő modernizációja, a védelmi szektorral kapcsolatos intézményépítés, valamint az albán haderő missziós szerepvállalása terén, mindhárom vizsgált területen továbbra is lényeges kihívásokkal szembesül.

Az Oroszország Ukrajna elleni agressziója következtében átalakuló európai biztonsági helyzetben Albánia felértékelődésére lehet számítani a NATO nyugat-balkáni tagállamai között annak ellenére, hogy az ország korlátozott gazdasági erőforrásokkal, illetőleg korlátozott katonai képességekkel rendelkezik. Ennek oka földrajzi fekvése mellett az ország kormányokon átívelő határozott és következetes NATO-barát politikájában is keresendő. Az említett korlátozott gazdasági és katonai erőforrások azonban akadályozhatják a NATO-n belüli aktívabb albán részvételt.

Kulcsszavak: NATO, Nyugat-Balkán, Albánia, haderőreform, védelmi modernizáció

Atlantic Eagles: Albania in the NATO (2009–2022)

The aim of the study is to provide an overview and assessment of the first 12 years of Albanian NATO membership, based on three selected aspects: evolution of the legal-institutional framework regarding the defence sector, the trends of defence spending and equipment and capabilities development, and the participation in international missions of the Armed Forces of the Republic of Albania (Forcat e Armatosura të Republikës së Shqipërisë, FARSH).

In the changing European security environment in the wake of the Russian aggression against Ukraine, we expect Albania to become more important among Western Balkan NATO allies, despite the limited economic resources of the country and limited capabilities of the Albanian Armed Forces. Such „appreciation” can be explained, among others, by the geographic location of the country, and the consistent pro-NATO policies of successive Albanian governments, irrespective of political party. The above mentioned limited economic and military capabilities nevertheless might be a barrier to more active Albanian involvement in NATO.

Keywords: NATO, Western Balkans, Albania, defence reform, force modernisation

¹ Harangozó Dániel a Külügyi és Külgazdasági Intézet külső munkatársa. E-mail: daniel.harangozo1@gmail.com

² A tanulmány a TKP2021-NVA-16 azonosítószámú NKE HHK „Alkalmazott katonai műszaki, had- és társadalomtudományi kutatások a nemzetvédelem, nemzetbiztonság területén a Hadtudományi és Honvédtisztképző Karon” című pályázat keretében készült.

Bevezetés

Albánia 2009-es NATO-csatlakozása az ország korlátozott gazdasági és katonai erőforrásai ellenére lényeges fejleménynek tekinthető a szövetség nyugat-balkáni bővítésének folyamatában. Egyfelől, Horvátországgal együtt, amely szintén 2009-ben lett a NATO tagja, a szövetség megerősítette jelenlétét az Adriai-tenger térségében (a folyamat „betetőzéseként” értékelhető Montenegró 2017-es csatlakozása, amelynek eredményeképpen az Adria NATO „beltengerré” vált). Másfelől figyelmet érdemel az is, hogy az ország jelentős utat tett meg a kilencvenes évekbeli „biztonságfogyasztó” szerepkörből a „biztonságtermelő” pozíció felé. Albánia a hidegháború során az egyik legkeményvonalasabb, és mindenképpen a leginkább izolált európai kommunista rendszernek számított, és a demokratikus átalakulás folyamata is rendkívüli megrázkódtatásokkal járt az ország számára. Miután az albán gazdaság 1991–92-ben gyakorlatilag összeomlott, és súlyos élelmiszerhiány lépett fel, rövid időre olasz csapatokat telepítettek az országba, hogy a humanitárius segély célba juttatásában segítsenek (Pelikán-művelet).³ A kilencvenes évek második felében pedig két jelentős válság rázta meg az országot: 1997-ben a kiterjedt piramisjátékok összeomlása népfelkeléshez, polgárháború közeli helyzethez és a fegyveres erők dezintegrációjához vezetett, ennek következtében az ENSZ Biztonsági Tanács határozata alapján békefenntartó erőket küldtek Albániába a biztonsági helyzet stabilizálása, valamint a válság demokratikus úton történő kezelése (nemzetközi felügyelet mellett megtartott új választások) érdekében.⁴ Két évvel később pedig az ország közvetlen szomszédságában kirobbanó koszovói háború jelentett súlyos válsághelyzetet Albánia számára: a közvetlen biztonsági fenyegetés (azaz a konfliktus áttérjedésének veszélye) mellett Tiranának humanitárius és menekültválsággal is meg kellett birkóznia.⁵ Mindezen fejlemények fényében az ország 2009-es NATO-csatlakozása még inkább figyelemre méltó eredménynek tekinthető.

A fent említett, „biztonságfogyasztóból” „biztonságtermelővé” való átalakulás, valamint a NATO-tagságra való felkészülés folyamata a nemzetközi szakirodalomban meglehetősen jól dokumentált.⁶ Ennél kevesebb figyelmet kapott azonban a NATO-hoz való csatlakozást követő időszak fejleményeinek vizsgálata. Jelen tanulmány e kérdést illetően kíván, a teljesség igénye nélkül, „hiánypótló” szerepet betölteni. Terjedelmi korlátok miatt a védelmi szektor működésének és átalakításának minden lehetséges vonatkozását e helyütt nincs lehetőségünk elemezni, ezért vizsgálatunkat három kiválasztott területre korlátoztuk. E három kiválasztott terület képezi a tanulmány három fő alfejezetének tárgyát. Elsőként a jogi és intézményi keretek változását, a védelmi szektorral kapcsolatos intézményépítést, illetőleg a stratégiai dokumentumok megújítását vizsgáljuk a NATO-tagság tükrében, valamint kitérünk arra a kérdésre is, hogyan változott a fegyveres erők feletti demokratikus kontroll a NATO-csatlakozást követő időszakban. Ezen alfejezetben

³ Varsori, Antonio (2012): Italy and the End of Communism in Albania, 1989–1991. *Cold War History*, 12(4), 630, 632.

⁴ Varsori 2012: 634–635. Gjevori, Elvin (2015): Crises, Interests and Elite Behaviour: Military Reform in Albania. *South-east European and Black Sea Studies*, 15(4), 592–594.

⁵ Gjevori 2015: 594–596.

⁶ Lásd például Gjevori 2015; Gjevori, Elvin (2018): *Democratisation and Institutional Reform in Albania*. Cham: Palgrave Macmillan; Danopoulos, Constantine P. – Skandalis, Konstantinos S. (2011): The Military and Its Role in Albania's Democratization. *Armed Forces & Society*, 37(3), 399–417.

a területi korlátok mellett előbb az elért eredményeket, majd pedig a fennálló problémákat tárgyaljuk.

Ezt követően részletesen foglalkozunk a védelmi kiadások fontosabb trendjeivel (különös tekintettel a 2014. évi walesi csúcsértekezleten tett vállalások teljesülésére), valamint az eszköz- és képességfejlesztésre irányuló törekvésekkel, külön kiemelve azon projekteket, amelyek NATO- vagy NATO-tagállami segítséggel, támogatással valósultak meg.

Végezetül, a harmadik alfejezetben az Albán Fegyveres Erők nemzetközi missziós szerepvállalását vizsgáljuk a NATO-csatlakozást követő időszakban, arra a kérdésre is keresve a választ, hogy a NATO-tagság gyakorolt-e hatást a missziós részvétel célszágaira, vagy a felajánlott képességek mennyiségére (létszámára) és jellegére.

Jogi-intézményi környezet és politikai dinamikák

A vizsgált időszakban 2009 és 2013 között a jobboldali Demokrata Párt (PD), 2013-tól pedig a Szocialista Párt (PS) adta a miniszterelnököt (előbbi esetben Sali Berisha, utóbbi esetben Edi Rama személyében). Mindkét párt kormányzása alatt a védelmi miniszter pozíciója a választási cikluson belül alapvetően stabilnak tekinthető: az eltelt 12 év alatt 4 személy töltötte be a posztot,⁷ miközben választásokat is négy alkalommal (2009, 2013, 2017, 2021) tartottak Albániában. Kormányzati cikluson belüli „minisztercserére” egy alkalommal került sor, amikor 2021 januárjában a szocialista párti Olta Xhaçka-t Niko Peleshi váltotta (utóbbi a tisztségét a 2021. áprilisi választást követően felálló harmadik Edi Rama vezette kormányban is megőrizte).

A kormányzati stabilitás és a ritka miniszterváltások kedvezőnek tekinthetők a szakpolitikai folyamatosság szempontjából, ugyanakkor az albán politika rendkívül erős polarizáltsága (amely megmutatkozik a gyakori ellenzék általi parlamenti és választási bojkottokban, legutóbb például 2019-ben⁸) ezzel ellentétes hatást fejthet ki. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy alapvető különbségek nincsenek az albán politikai osztályon belül az ország szövetségi politikáját és külpolitikai orientációját illetően.

A NATO-csatlakozást és a 2009-es választást követő Berisha-kormány időszakában a legfontosabb szakpolitikai prioritást a NATO struktúráiba való integráció végrehajtása jelentette. Ekkor fejeződött be a hivatásos önkéntes hadseregbe való átállás is.⁹

Ebben az időszakban, 2013 tavaszán fogadták a NATO-csatlakozást követő első stratégiai védelmi felülvizsgálatot is, amely előirányozta a hadsereg békelétszámának 8500 főre csökkentését, illetve belső átszervezését. Az albán haderő magját ez alapján három könnyű gyalogsági zászlóalj, és az ehhez kapcsolódó támogató és kiszolgáló-támogató alakulatok képeznék.¹⁰

⁷ *Ministry of Defence (Albania), Officeholders (1912–present)*. [online], Wikipedia, (é. n.). Forrás: en.wikipedia.org [2022. 06. 12.].

⁸ Dafa, Alban (2021b): *Strategic Uncertainty: A Review of Albania's National Security Strategy and Policy*. [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 10. 30., 4. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.].

⁹ Hudhra, Thimi (2018): *Defence Planning System of the Republic of Albania in the Framework of NATO Collective Planning System*. PhD-disszertáció. Tirana: Academy of the Armed Forces, 121.

¹⁰ Qendra e Botimeve Zyrtare (2013): *Rishikimi Strategjik i Mbrojtjes (2013)*. [online], 2013. 04. 03., 2521–2522. Forrás: qbz.gov.al [2022. 06. 11.].

A szocialista párti kormányzás első, 2013 és 2017 közötti ciklusában számos jelentős stratégiai dokumentum megalkotása, illetve megújítása történt meg. Elfogadták az ország NATO-csatlakozást követő első Nemzeti Biztonsági Stratégiáját (2014-ben), illetve Nemzeti Katonai Stratégiáját (2015-ben).¹¹ Szintén 2015-ben fogadták el az Albán Fegyveres Erők hosszú távú fejlesztési programját, amely a 2016 és 2025 közötti időszakra jelöli ki a haderőfejlesztés főbb prioritásait. Ez volt az első olyan hosszú távú fejlesztési terv, amelyet a parlament is elfogadott.¹² A stratégiai dokumentumok alapján 1 könnyű gyalogsági zászlóalj harccsoportot ajánlott fel Albánia a NATO keretében történő műveletekre.¹³

Az említett harccsoport a NATO CREVAL értékelési rendszere alapján 2018-ban kapta meg a „combat ready” minősítést.¹⁴

Az elért eredmények mellett azonban az albán védelmi szektor több, akár hosszabb múltra visszatekintő problémával is küzd. Az alábbiakban a teljesség igénye nélkül néhány jellemző problémát vizsgálunk meg az intézményi-jogi környezet területén.

A védelmi-biztonsági szektor intézményes és jogi területét érintő legfontosabb, már hosszabb ideje létező probléma az *elszámoltathatóság és a transzparencia hiánya*, amely mind a törvényhozás, mind a független felügyeleti intézmények (például számvevőszék), mind pedig a közvélemény felé érzékelhető.¹⁵ Utóbbit illetően Albánia védelmi szektorára régiós (nyugat-balkáni) összehasonlításban a legkevésbé transzparensnek tekinthető.¹⁶

Az ezen a területen való törvényhozást és döntéshozatalt alapvetően a kormányzat a végrehajtó hatalommal szembeni túlsúlya jellemzi. A parlament szerepe a védelmi költségvetés elfogadásában és az albán fegyveres erők külföldi bevetése területén is formális vagy korlátozott.¹⁷ A 2014-ben elfogadott, a fegyveres erők feletti parancsnoklással kapcsolatos jogkörökről szóló törvény az albán hadsereg legtöbb külföldi bevetésével kapcsolatos döntéshozatalt a kormány (minisztertanács) jogkörébe utalta, a törvényhozás – akár utólagos – hozzájárulása nélkül.¹⁸ A parlament Nemzetbiztonsági és Védelmi Bizottsága, amely a fegyveres erők mellett a rendőrség és a titkosszolgálatok felügyeletét is ellátja, igen korlátozottan használja ki a rendelkezésére álló jogi eszközöket (interpellációk, kérdések, nyilvános adatkérés, tematikus bizottsági ülések stb.), a bizottsági viták az albán politikai élet erős polarizáltsága miatt általában pártpolitikai csatározások színterévé válnak.¹⁹

¹¹ Dafa 2021b.

¹² Dafa, Alban (2021c): *(Un) Democratic Control of the Albanian Armed Forces: Centralisation of Defence Policy and Ineffective Oversight*. [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 11. 05., 23. Forrás: idmalbania.org [2022. 05. 10.].

¹³ Lásd például Ministria e Mbrojtjes (2019): *Rishikimi Strategjik i Mbrojtjes (2019)*. [online], 2019. 09. 25., 10. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

¹⁴ Ministry of Defence (2018a): *1 Thousand Military Officers are Certified by NATO, Xhaçka: Today We are Equal among Equals*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2018. 09. 30. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.].

¹⁵ Dafa 2021c.

¹⁶ *Balkan Defence Monitor*. [online], Belgrade Centre for Security Policy, 2022. 03., 4. Forrás: bezbednost.org [2022. 05. 29.].

¹⁷ Dafa 2021c: 24–27.

¹⁸ Dafa 2021c: 26–27.

¹⁹ Dafa 2021c: 28–30.

A törvényhozás és szakbizottsága felügyeleti funkcióját a rendelkezésre álló infrastrukturális háttér korlátozottsága (szakképzett támogató-tanácsadó személyzet hiánya, a parlamenti kutatószolgálat létszámhiánya és alulfinanszírozottsága) sem tudja ellátni.²⁰

A politikai polarizáció törvényhozási munkára gyakorolt hatását jól illusztrálja a biztonsági és védelmi beszerzésekről szóló törvény 2020. áprilisi elfogadása. Az ellenzéki Demokrata Párt 2019-ben kezdődött parlamenti bojkottja miatt, a törvény bizottsági és plenáris ülésen való tárgyalása során is csak a kormánytöbbség képviselői voltak jelen, a törvényjavaslatot illetően érdemi (szubsztantív) vitára, a javaslat kritikai elemzésére nem került sor.²¹

Az elfogadott stratégiai dokumentumok (például a Nemzeti Biztonsági Stratégia, a Stratégiai Védelmi Felülvizsgálat és a hosszú távú haderőfejlesztési terv) a fegyveres erők kiemelt feladatoként azonosítják a *polgári vészhelyzetekre* (például természeti katasztrófák) való reagálást. Az ilyen típusú feladatok a gyakorlatban is rendszeresen előfordulnak: a fegyveres erők rendszeresen vesznek részt az erdőtüzek elhárításában, egy 2019. áprilisi fegyveres rablást követően a katonai rendőrség és a különleges műveleti erők alakulatait is bevetették a tiranai repülőtér biztosítására, valamint katonai egységek részt vettek a koronavírus-járvány miatti kijárási korlátozások betartatásában is. Ezek a műveletek nemzetközi összehasonlításban nem számítanak rendkívülinek, ugyanakkor, mint Alban Dafa megjegyzi, sok esetben a fegyveres erőket olyan célokra alkalmazzák, amelyek jogilag az Albán Államrendőrség (Policia e Shtetit Shqiptar) feladata lennének, akkor is, ha a rendőrség eszközei amúgy elegendőnek bizonyulnának az adott feladat ellátására. Az alulfinanszírozott, és egyes esetekben nem kellően felszerelt és felkészített hadsereg pedig pótlólagos terhet ró az ilyen típusú műveletek ellátása, elsődleges feladatkörük, a honvédelem rovására.²²

A katonai professzionalizmus és kompetencia szempontjából jelent problémákat esetenként az albán kormányzat katonai *kinevezési politikája*. E jelenség talán legszélsőségesebb példaként 2020 júliusában Bajram Begaj orvos vezérőrnagyot nevezték ki az albán hadsereg vezérkari főnökének. A NATO-tagállamok gyakorlatában alighanem példa nélküli egy katonaoorvos vezérkari főnöki pozíciója. Kevésbé kirívó módon, az albán haditengerészet élén 2012 óta két alkalommal is a szárazföldi hadsereg tábornokai álltak. Az első esetben (egy korlátozott vezetési és műveleti tapasztalatokkal rendelkező vezérkari főnök) a kinevezések a vezetés minőségére (*leadership quality*) is közvetlen hatással vannak, általánosságban pedig olyan üzeneteket küldhetnek a katonaság tisztikara felé, hogy a kormányzat nem értékeli a katonai kompetenciát és szakértelmet.²³

²⁰ Dafa, Alban (2021a): *Defence policy Oversight: Challenges and Needs of the Albanian Assembly*. [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 01. 27., 6. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.].

²¹ Dafa, Alban (2022): *Evasive Standards: Governance and Oversight of Security Sector Procurement in Albania*. [online], Centre for European Security Studies, 2022. 04., 3–5. Forrás: ccss.org [2022. 06. 08.].

²² Dafa, Alban (2020a): *The Albanian Military Should Focus on Building Its Combat Readiness*. [online], Institute for Democracy and Mediation, 2020. 07. 21. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.].

²³ Dafa, Alban (2020b): *Does the Albanian Political Leadership Value a Professional and Competent Military?* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2020. 09. 28. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 09.].

Védelmi kiadások, eszköz- és képességfejlesztés

Mint korábban említettük, az albán védelmi szektor a régió államai közül a legkevésbé transzparenszek közé tartozik. Ezért a védelmi kiadások fontosabb trendjeit, és különösen belső struktúráját leginkább a NATO felé szolgáltatott adatok alapján tudjuk vizsgálni.

A NATO-tagság első teljes évében, 2010-ben, az albán védelmi költségvetés folyó áron 186 millió dollárt tett ki, ami az éves GDP 1,56%-ának felelt meg.²⁴ A kiadások 75,7%-át személyzeti költségekre, 15,7%-át eszköz- és felszerelésbeszerzésre, a fennmaradó 8,6%-ot pedig infrastrukturális és egyéb célokra használták fel. 2010. évi áron számolva a védelmi célokra fordított költségvetés az évtized első felében gyakorlatilag változatlan, 170–185 millió dollár körüli szinten maradt, ami a bruttó hazai termék százalékában kifejezve csökkenő trendet mutatott: 1,56%-ról, 2014-re 1,35%-ra csökkent.²⁵ Annak ellenére, hogy a 2014. évi walesi csúcserkeztelen a NATO tagállamai arra tettek ígéretet, hogy védelmi kiadásaikat minél előbb a GDP 2%-ára emelik, az albán védelmi költségvetés az ezt követő első néhány évben nominális értéken is csökkenő tendenciát mutatott: mélypontját 2016-ban érte el, folyó áron 131 millió dolláros értékkel, és a GDP-hez viszonyított 1,10%-os aránnyal.²⁶

A következő évtől kezdve mind a nominális, mind pedig a GDP-hez viszonyított védelmi költségvetés ismét növekedésnek indult, ez alól csak a koronavírus-járvány leg súlyosabb éve, 2020 képezett kivételt.²⁷ A 2022. évi állami költségvetés honvédelemre 269 millió eurót (a jelenlegi árfolyamon nagyjából 290 millió dollárt) irányzott elő, ami az éves GDP 1,7%-át tenné ki.²⁸ A költségvetés növekedése ellenére csak igen lassan változott a védelmi kiadások a modernizáció szempontjából „egészségtelen”, a személyi kiadások komoly túlsúlyát mutató struktúrája. A 2014 és 2021 közötti időszakban a NATO által ajánlott, eszköz- és felszerelésbeszerzésre fordítandó 20%-os védelmi költségvetésen belüli arányt Albánia egyszer sem érte el, a vonatkozó érték 6,96% és 16,65% között ingadozott.²⁹ Olta Xhaçka akkori védelmi miniszter 2018-ban jelentette be, hogy az albán kormány 2024-re kívánja elérni a NATO-vállalásban szereplő 2%-os GDP-arányos honvédelmi kiadási szintet.³⁰

Ugyanez a vállalás szerepel a 2019-es védelmi felülvizsgálatban is, azzal kiegészítve, hogy az eszközbeszerzésre fordított kiadások védelmi költségvetésen belüli aránya is legkésőbb 2024-ben eléri a NATO által ajánlott 20%-os szintet.³¹

²⁴ NATO (2016b): *Defence Expenditures of NATO Countries (2008–2015)*. [online], 2016. 01. 28. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.].

²⁵ NATO (2018): *Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017)*. [online], 2018. 03. 15. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.].

²⁶ NATO 2018.

²⁷ NATO (2022): *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online], 2022. 03. 31. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.].

²⁸ Belgrade Centre for Security Policy 2022: 7–9.

²⁹ NATO 2022.

³⁰ Republic of Albania Ministry of Defence (2018b): *NATO Ministerial, Xhaçka: 2% of GDP for the Army by 2024*. [online.], Ministria e Mbrojtjes, 2018. 10. 04. Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.].

³¹ Ministria e Mbrojtjes 2019: 19.

Az eszköz- és képességfejlesztési törekvések vizsgálata előtt érdemes szót ejtenünk két olyan, a kommunista korszak örökségéhez kapcsolódó sajátos tényezőről, amely részben a NATO-felkészülés során, illetve a NATO-csatlakozást követően is érezte hatását. Egyfelől, Albánia az európai korábbi szocialista/kommunista államok közül egyedülállóan tartott hadrendben kínai eredetű fegyverrendszereket. Ezeket az ázsiai ország az Albániával való 1961 és 1978 közötti szövetség időszakában szállította az akkori kommunista vezető, Enver Hodzsa kormánynak.³² A kínai nehéz technika hadrendből való kivonása nagyrészt még a NATO-csatlakozást megelőzően befejeződött: az elavult és esetenként balesetveszélyes harci repülőgépek leállításáról például még 2006-ban született döntés.³³

Katonai téren a Hodzsa-rezsim terhes „örökségét” képezte (a közismert, országszerte megtalálható vasbeton bunkerek mellett) a különféle raktárakban és katonai létesítményekben felhalmozott nagy mennyiségű lőszer és robbanóanyag is, amelynek ártalmatlanná tétele és megsemmisítése hosszú időn keresztül jelentős erőfeszítéseket igényelt. Az albán védelmi minisztérium 1992-ben 194 ezer tonnára tette ezek mennyiségét.³⁴ Az Egyesült Államok, különféle európai országok, az EBESZ és a UNDP támogatásával a NATO-csatlakozást követő időszakban is folyt a lőszer és robbanóanyagok ártalmatlantítása és feldolgozása, ez a folyamat 2009 és 2014 között például 98 ezer tonnát érintett.³⁵

Mind a szovjet–kínai maradványtechnika leselejtezése és kivonása, mind pedig a felesleges lőszer ártalmatlantítása és megsemmisítése alacsony átláthatóság mellett zajlott, és nem nélkülözte a korrupciós vádak sem. Az ezen a területen tapasztalható visszaságok egyik tragikus következménye volt a Gërdec településen található lőszerfeldolgozó üzemben 2008-ban történt robbanás, amely 26 halálos áldozattal járt.³⁶

Az eszköz- és képességfejlesztés terén a haderő alulfinanszírozottsága a vizsgált időszakban jelentős akadályt jelentett. Éppen ezért fontos szerepet játszott a NATO-szövetségek támogatása, részben pénzügyi segítség, részben pedig fegyverek, felszerelések adományozása révén. Albánia legfontosabb nemzetközi donorai közé ezen a területen az Egyesült Államok mellett Törökország és Olaszország tartozik.³⁷

Annak ellenére, hogy Albániának 362 kilométeres³⁸ tengerszakasza van, a kis létszámú albán *haditengerészet* korlátozott képességekkel rendelkezik, és főként a parti őrség feladatát tölti be. (Az országban a két szervezet intézményileg sincs szétválasztva). Az albán hadiflotta legmodernebb eszközei közé 4 darab Damen Star 4207 típusú („Iliria” osztály) parti őrhajó tartozik, amelyeket 2007-ben rendelt meg az albán kormány Hollandia részleges pénzügyi támogatásával.³⁹ Az első hajó 2008-ban a Damen Group hollandiai üze-

³² Danopoulos–Skandalis 2011: 405–406.

³³ Dafa 2021c: 23.

³⁴ Republic of Albania Ministry of Defence (é. n.): *Others from MoD*. [online], (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.].

³⁵ Republic of Albania Ministry of Defence (é. n.): *Demontimi*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.].

³⁶ Dafa 2021a: 1–2.

³⁷ Belgrade Centre for Security Policy 2022: 27. és Ozturk, Talha (2020): *Albanian President Approves Military Deal with Turkey*. [online], Anadolu Agency, 2020. 08. 03. Forrás: aa.com.tr [2022. 06. 11.].

³⁸ CIA (2022): *Albania*. [online], CIA World Factbook, 2022. Forrás: [2022. 06. 10.].

³⁹ Young, Thomas-Durrell (2019): NATO’s Selective Sea Blindness: Assessing the Alliance’s New Navies. *Naval War College Review*, 72(3), 29.

mében, további három pedig 2009 és 2014 között az albániai Pasaliman haditengerészeti bázison található üzemben épült meg. Fegyverzettel (1 db 20 mm-es távirányított géppágyú) a hajókat utólag szerelték fel.⁴⁰

A haditengerészethez hasonlóan alacsony létszámú albán *légierő* csak helikoptereket üzemeltet, az ország légtérvédelmét a NATO-hoz való csatlakozást követően Olaszország és Görögország látja el.⁴¹ A vizsgált időszakban a légierő két legfontosabb fejlesztése 4 darab Eurocopter AS-532 „Cougar” közepes többcélú helikopter, valamint 2 darab Eurocopter EC145 könnyű helikopter voltak. Előbbieket 2012 és 2014 között, míg utóbbiakat 2015-ben szállították le. Mindkét beszerzést az albán védelmi tárca saját forrásaiból finanszírozták.⁴²

Ezen túlmenően, Olta Xhacca albán védelmi miniszter 2019-es washingtoni látogatása alkalmával sikerült megállapodást kötni 3 darab UH-60 „Black Hawk” helikopter amerikai adományozásáról Albánia számára. A várhatóan 2023-ban megérkező helikopterek révén a légierő újabb modern eszközökhöz jut.⁴³

Az albán kormány 2021 júniusában arról is döntött, hogy török gyártmányú Bayraktar TB2 drónokat vásárol. Bledar Çuçi albán belügyminiszter egy civil-katonai delegáció törökországi látogatását követően a médianak elmondta, Tirana a drónok mind civil, mind pedig katonai felhasználásának lehetőségeit vizsgálja. A 2020-as karabahi, illetőleg a 2022-es orosz–ukrán háborúban is komoly szerepet kapott eszközök beszerzésére várhatóan 8 millió eurót fordítana az albán kormány.⁴⁴

A légtérfelügyelet terén 2017-ben született megállapodás⁴⁵ az albán kormány és a Lockheed Martin között az észak-albániai Mida-hegyen (*Maja e Midës*) található radarállomás létesítéséről. A radart 2020 végén helyezték üzembe, a 22 millió dolláros beruházásból 19 milliót az albán kormány, 3 milliót az Egyesült Államok finanszírozott.⁴⁶

Az egész albán védelmi szféra legnagyobb beruházásának tekinthető a NATO-csatlakozás óta a Tiranától délkeletre fekvő Kuçovë még a szovjetek által 1955-ben épített⁴⁷ katonai repülőterének a NATO támogatásával való fejlesztése és NATO taktikai légibázis létesítése. Az erre vonatkozó döntést 2018 augusztusában jelentette be Edi Rama

⁴⁰ *Nexter Signs a Contract to Supply NARWHAL Turrets to the Albanian Navy*. [online], European Defence Review Online, 2017. 05. 27. Forrás: edrmagazine.eu [2022. 06. 11.].

⁴¹ *The Military Balance 2021* (2021). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge, Chapter Four: Europe, 84.

⁴² *SIPRI Arms Transfer Database*. [online], SIPRI. Forrás: armstrade.sipri.org [2022. 06. 11.].

⁴³ Republic of Albania Ministry of Defence (2019a): *Black Hawk Helicopters for the Air Force, Minister Xhacca Finalizes the Agreement with US Government*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 04. 20. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

⁴⁴ *Albania Earmarks Over \$9M for Turkish Bayraktar TB2 UCAVs*. [online], Daily Sabah, 2021. 06. 29. Forrás: dailysabah.com [2022. 06. 11.] és *Albania to Buy Turkish-Made Combat Drones*. [online], Defence Blog, 2021. 07. 06. Forrás: defence-blog.com [2022. 06. 11.].

⁴⁵ *The Military Balance 2019* (2019). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge, Chapter Four: Europe, 87–88.

⁴⁶ Republic of Albania Ministry of Defence (2020): *Mida Mountain Radar has been Activated. Xhacca: We Have a Completed View of the Albanian Territory*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2020. 11. 06. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.].

⁴⁷ Sinoruka, Fjori (2022a): *In Albanian City Once Named 'Stalin', a Base for NATO*. [online], Balkan Insight, 2022. 02. 28. Forrás: balkaninsight.com [2022. 05. 26.].

albán miniszterelnök.⁴⁸ Tod Wolters tábornok, jelenleg a NATO európai szövetséges erők parancsnoka, a projekt elindítása alkalmából tartott 2019. januári ünnepségen elmondta, a NATO választása egyebek mellett azért esett Kuçovëra a légibázis létesítésekor, mert a létesítmény kedvező földrajzi elhelyezkedése mellett az időjárási viszonyok is megfelelők, valamint előnyöket jelent a meglévő, továbbfejleszthető infrastruktúra is.⁴⁹ A beruházás nagyságrendileg 45-50 millió eurós költségéből 90%-ot a NATO, míg 10%-ot az albán költségvetés fog fedezni. Többéves előkészítést követően a kivitelezés 2022 januárjában kezdődött meg.⁵⁰ A projekt lezárultát követően az albán légierő és a NATO közösen használja majd a kuçovëi bázist.

A szárazföldi erők modernizációja több szempontból is kiemelt fontosságú: egyfelől, ez az albán hadsereg legnagyobb létszámú (2021-ben 3000 fő⁵¹) haderőneme, ezen túlmenően az albán nemzetközi missziós részvétel döntő részben a szárazföldi erők egységei révén valósult meg. Az ország NATO-vállalásai között egy könnyű gyalogsági zászlóalj harccsoport felajánlása szerepelt, amelyet a különböző stratégiai dokumentumok a 2. könnyű gyalogsági zászlóalj bázisán irányoztak elő kialakítani.

E képességfejlesztési tervek végrehajtásához az ország nemzetközi segítséget is kapott, a legfontosabb donorközött a fő szerepet játszó Egyesült Államok mellett Olaszországot érdemes megemlíteni.

Hasonlóan más „új” NATO-tagállamokhoz, az albán szárazföldi erők esetében is először a speciális műveleti egységeket szerelték fel korszerű nyugati kézifegyverekkel. A nyugati eszközökre való teljes átállást ezen a területen Olaszország 5000 darab gépkarabélyra vonatkozó adománya tette lehetővé. Ezt megelőzően a prioritásként kezelt 2. gyalogsági zászlóaljnál már rendszeresítették az amerikai M4 gépkarabélyt.⁵²

A mobilitás terén szintén egy amerikai adomány tette lehetővé a modernizáció felgyorsítását: az Excess Defense Articles (EDA) program keretében az Egyesült Államok egyebek mellett körülbelül 250 HMMWV katonai terepjárót, illetve 40 MaxxPro MRAP járművet ajánlott fel Albánia számára.⁵³ A katonai rendőrség eszközállományát pedig Iveco LMV páncélozott járművekkel bővítették, az albán kormány által vásárolt példányok mellett Olaszországtól is kapott az albán hadsereg ezekből az eszközökből.⁵⁴

⁴⁸ Republic of Albania Ministry of Defence (2018): *Prime Minister Rama Announced NATO Investment in Kuçova Air Base*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2018. 08. 04. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

⁴⁹ Republic of Albania Ministry of Defence (2019c): *The Starting Off the Investment into NATO's Kuçova Air Base, Albania a Promoter of Extending the Course of Collective Stability and Security*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 01. 24. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.].

⁵⁰ Republic of Albania Ministry of Defence (2022b): *Starting Work for NATO Air Base in Kuçova, Rama and Peleshi: Albania, Added Value for the Alliance*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2022. 01. 20. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.].

⁵¹ The Military Balance 2021: 84.

⁵² Likmeta, Besar (2014): *Albania Army Bids Farewell to Kalashnikovs*. [online], Balkan Insight, 2014. 07. 14. Forrás: balkaninsight.com [2022. 06. 11.] és *Italy to Transfer Beretta AR70/90s to Albania*. [online], The Firearm Blog, 2017. 10. 16. Forrás: thefirearmblog.com [2022. 06. 11.].

⁵³ Republic of Albania Ministry of Defence (2017a): *The Delivery of Armored Vehicles from the US has Commenced*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2017. 09. 05. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.] és Republic of Albania Ministry of Defence (2019d): *USA Donate 37 MRAPs to the Armed Forces, Xhaçka: Performance and Capacities of AAF will Increase Even More*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 04. 04. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

⁵⁴ Malyasov, Dylan (2019): *US Donates 37 MRAP Vehicles to Albania*. [online], Defence Blog, 2019. 04. 08. Forrás: defence-blog.com [2022. 06. 11.].

Az Albán Fegyveres Erők nemzetközi szerepvállalása

Az ország gazdasági erőforrásaihoz és a hadereje képességeihez mérten az albán fegyveres erők nemzetközi missziós szerepvállalása aktívnak mondható. Mint Gjevori és Visoka rámutatnak,⁵⁵ a nemzetközi műveletekben való részvételt az albán külpolitika egyfajta stratégiai eszközként is használja, fő célja, az ország euroatlanti integrációjának előmozdításában. Ez is magyarázza, hogy a missziós szerepvállalás célországai vagy az egyes missziókra kiküldött kontingensek mérete több esetben a szövetségi (köztük Albánia legfontosabb partnere, az Egyesült Államok) prioritásokat (is) tükrözik. A NATO-tagságot megelőzően az ország 2003 és 2008 között 13 kontingensben összesen 1335 katonával vett részt az USA iraki koalíciós műveleteiben.⁵⁶ Az eddigi legnagyobb létszámú albán missziós részvétel a NATO afganisztáni jelenlétéhez kötődik: Albánia mind az ISAF, mind az azt követő Resolute Support misszióban (katonai képességeihez mérten) aktívan vett részt. Az ISAF keretében (különböző időpontokban) török, olasz és amerikai parancsnokság alatt teljesítettek szolgálatot az albán fegyveres erők katonái, a 2010-es évek első felében a kontingens mérete 200-250 fő között változott.⁵⁷ A Resolute Support misszió esetében az albán hozzájárulás (kontingensenként) 44 és 135 fő között volt, a legmagasabb szintjét 2019-ben érte el.⁵⁸ A misszió fennállásának utolsó évében, 2021-ben az albán kontingens létszáma 99 volt.⁵⁹ A védelmi minisztérium adatai szerint az ISAF-ot és a RSM-t is beleértve összesen 4160 albán katona teljesített szolgálatot Afganisztánban.⁶⁰

A NATO égisze alatt zajló baltikumi Enhanced Forward Presence (eFP) műveletben 2018 óta Lettországból vesz részt az albán hadsereg, ide egy tüzserész szakaszt ajánlottak fel.⁶¹

A közel-keleti és afganisztáni hadszínterekkel összevetve az Albániához közeli balkáni missziókban a NATO-tagság időszaka alatt korlátozott volt az albán nemzetközi jelenlét. A kilencvenes évekből IFOF és SFOR az albán hadsereg első nemzetközi missziós szerepvállalásai közé tartozott, ennek utódjában, az Európai Unió égisze alatt működő EUFOR-ban a 2010-es évek első felében csak kis számú, tüzserészekből álló kontingens szolgált, az albán részvétel az EUFOR-ban 2014-ben fejeződött be.⁶² Hasonlóan igen korlátozott létszámú volt az albán hadsereg hozzájárulása a koszovói KFOR-hoz is, ahol egyebek

⁵⁵ Gjevori, Elvin – Visoka, Gezim (2016): Albanian Peacekeepers: Exploring the Inward-Looking Utility of International Peacekeeping. *International Peacekeeping*, 23(4), 523–526.

⁵⁶ *Irak*. [online], Forrás: Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.].

⁵⁷ *Afganisztan, operacioni RSM drejtuar nga NATO*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 01.] és *The Military Balance 2010* (2010). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge, Chapter Three: Europe, 119–120; *The Military Balance 2012* (2012). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge, Chapter Four: Europe, 88–89.

⁵⁸ *Afganisztan, operacioni RSM drejtuar nga NATO* [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 01.].

⁵⁹ *The Military Balance 2021*: 84–85.

⁶⁰ *Kontributi Aktual*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.].

⁶¹ *Prezenca e Përparuar e Përforcuar e NATO (eFP) Letoni*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.].

⁶² *Bosnje dhe Hercegovinë*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 09.].

mellett őrzés-védelmi feladatokat látnak el az albán katonák. Jelen pillanatban 29 fős albán kontingens teljesít szolgálatot a szomszédos országban.⁶³

Végezetül fontos megemlíteni az albán haditengerészet 2016⁶⁴ és 2019⁶⁵ közötti részvételét a Standing NATO Maritime Group 2 kötelékében. Ennek során Albánia egy Illiria osztályú űrhajóval és 21 fős légénységgel látott el rendészeti-biztonsági és kutató-mentő feladatokat az Égei-tenger térségében. A haditengerészet missziós szerepvállalása az ország szempontjából azért is különösen jelentős, mert az albán fegyveres erők nemzetközi szerepvállalása ezt megelőzően leginkább a szárazföldi erőkre korlátozódott, így egyéb haderőnemek nem jutottak elegendő műveleti és interoperabilitási tapasztalatszerzési lehetőséghez nemzetközi környezetben.⁶⁶

Összegzés és kitekintés

Az albán NATO-tagság első 12 évének értékelésekor alapvetően két nézőpontból tekinthetünk az elmúlt bő egy évtized fejleményeire. Az ország rendszerváltás utáni helyzetét, valamint a kilencvenes évek traumatikus eseményeit kiindulópontnak tekintve a NATO-tagságra való felkészülés alatt, majd a NATO-tagság éveiben elért eredmények kétségkívül figyelemreméltók. Másfelől ugyanakkor továbbra is jelentős feladatok állnak az ország előtt mind a védelmi szféra anyagi-materiális (például eszközfejlesztés), mind pedig intézményi-politikai területén, különösen, ha a hasonló méretű újonnan csatlakozott NATO-tagállamokkal vetjük össze Albániát.

Politikai-intézményi szempontból alapvetően elmondható az országról, hogy míg a védelmi reformok úgynevezett első generációja sikeresen végbement, jelentős kihívásokkal küzd Albánia a reformok azon területén, amelyet Cottey, Edmunds és Forster a védelmi reformok második generációjának neveznek, amelyek a haderő feletti demokratikus kontroll „tartalommal való megtöltését” célozzák, a törvényhozás vagy például a civil társadalom területén.⁶⁷ A döntéshozatalban a végrehajtó hatalom már-már egészségtelen túlsúlya érvényesül, a törvényhozás szerepe korlátozott, egyes esetekben csak névleges, a valós ellenőrző feladat betöltését az anyagi és személyi erőforrások hiánya, valamint az albán politikát jellemző igen erős politikai polarizáció korlátozza. Hasonlóképpen korlátozott a védelmi szektor transzparenciája, a civil társadalom szerepe csekély a biztonságpolitikával, védelemmel kapcsolatos kérdések megvitatásában.

A képességfejlesztést a meglévő ambíciók ellenére a védelmi szektor krónikus alulfinanszírozottsága nehezíti, ebben változást hozhat, hogy az albán kormányzat vállalta a kiadások a GDP 2%-ára emelését 2024-re. Az ország gazdasági erőforrásainak korlátozottsága azonban határt szabhat a védelemre fordított összegek növelésének.

⁶³ Kosovë. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.].

⁶⁴ NATO (2016a): *Albania Joins NATO Maritime Activities*. [online], 2016. Forrás: mc.nato.int [2022. 05. 30.].

⁶⁵ Republic of Albania Ministry of Defence (2019b): *Naval Force Ends Up Its Mission in Aegean Sea, Xhaçka: Fleet Will Overhauled, Pashaliman, NATO Base*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 12. 14. Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.].

⁶⁶ Young 2019: 19.

⁶⁷ Cottey, Andrew – Edmunds, Timothy – Forster, Anthony (2002): The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations. *Armed Forces & Society*, 29(1), 31–56.

A védelmi tervezésnél és a képességfejlesztésnél is gyakran észlelhető, hogy megtörténik a NATO-koncepciók átvétele, azonban ezek meghonosítása csupán felszínes, eközben a védelmi szervezeteken belül tovább élnek a korábbi korszakokból örökölt („*legacy*”) szervezeti-intézményi gyakorlatok.⁶⁸ Hasonló problémát jelent (és ebben Albánia nem egyedülálló a volt szocialista/kommunista NATO-tagállamok körében), hogy a modernizáció mint eszközbeszerzés jelenik meg, a képességek fejlesztésénél a szükséges egyéb elemek (kiképzés, rendszeres gyakorlatozás, kiszolgáló-támogató háttér megléte) sokkal kevesebb figyelmet kapnak.⁶⁹

A fent említett problémák és a korlátozott katonai képességei ellenére a NATO és az Egyesült Államok szempontjából Albánia megbízható szövetségesnek számít. A kuçovëi NATO légibázis létesítése mellett ennek jeleként értékelhető, hogy az Egyesült Államok Speciális Műveleti Erők Európai Parancsnoksága balkáni előretolt parancsnokságát (*advanced headquarters*) Albániában helyezték el, amelynek aktiválására ünnepélyes keretek között 2022 márciusában került sor.⁷⁰

Az albán fegyveres erők missziós szerepvállalása a meglévő gazdasági és katonai erőforrások tekintetbevételével aktívnak mondható. A nemzetközi részvétel célterületei azonban legalább annyira tükrözik Albánia legfontosabb szövetségese, az Egyesült Államok prioritásait is. Ezzel szemben a balkáni régióban kevésbé jellemző az albán missziós jelenlét, aminek azonban történelmi okai is vannak. Elmondható, hogy az albán védelempolitika általánosságban meglehetősen reszponzív az USA céljaiban, politikájában bekövetkező változásokra. A védelmi kiadások 2017 utáni emelkedésében szerepet játszhatott a Trump-adminisztráció hivatalba lépése, amely elődjeihez képest is különösen határozottan szorgalmazta az európai NATO-tagállamok védelmi kiadásának növelését. Hasonlóképpen az Afganisztánba küldött albán kontingens méretének 2018-as növelését az albán védelmi tárca a Trump-adminisztráció által meghirdetett kezdeményezéssel is magyarázta.⁷¹

Az Oroszország Ukrajna elleni agresszióját követően átalakuló európai biztonsági helyzetben, hasonlóan a többi európai NATO-tagállamhoz, Albánia esetében is a védelmi kiadások további növelésére lehet számítani (különösen, hogy a kormány legkésőbb 2024-re vállalta a GDP-arányos 2%-os kiadási szint elérését), ugyanakkor az ország gazdasági erőforrásainak korlátozott volta ennek bizonyos szinten határt szab. A NATO-ban való aktívabb albán részvétel egyik lehetséges módját a kuçovëi NATO-bázishoz hasonló projektek jelentik: az albán kormány régebb óta meglévő⁷² kezdeményezése a Vlorë

⁶⁸ Lásd például Young, Thomas-Durrell (2018): *Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions: The Mirage of Military Modernity*. New York: Bloomsbury Academic.

⁶⁹ Young 2018 és Young 2019: 17–18, 27.

⁷⁰ Sinoruka, Fjori (2022): *US Designates Albania as Special Operations 'Forward HQ'*. [online], Balkan Insight, 2022. 05. 26. Forrás: balkaninsight.com [2022. 01. 07.] és Republic of Albania Ministry of Defence (2022a): *Albania Special Forces Headquarters for Europe; Peleshi: Strong Link between Two Partners Displayed*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2022. 03. 09. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

⁷¹ Republic of Albania Ministry of Defence (2017b): *Xhaçka: We Will Increase Our Presence by 60% in Afghanistan in 2018*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2017. 12. 31. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.].

⁷² Republic of Albania Ministry of Defence 2019b.

közeliében fekvő Pasaliman haditengerészeti bázis NATO-létesítménnyé való fejlesztése: ezt az elképzelést Edi Rama miniszterelnök 2022 májusában ismét felajánlotta.⁷³

Egy másik elképzelhető út a nemzeti és NATO-keretek között is felhasználható specializált, „niche” képességek (például tüzserész) fejlesztése lehetne.⁷⁴

IRODALOMJEGYZÉK

- Albania Earmarks Over \$9M for Turkish Bayraktar TB2 UCAVs.* [online], Daily Sabah, 2021. 06. 29. Forrás: dailysabah.com [2022. 06. 11.]
- Albania Proposes ex-Soviet Naval Base to NATO to Counter Russia.* [online], Navy Recognition, 2022. 05. 27. Forrás: navyrecognition.com [2022. 06. 11.]
- Albania to Buy Turkish-Made Combat Drones.* [online], Defence Blog, 2021. 07. 06. Forrás: defence-blog.com [2022. 06. 11.]
- Afganistan, operacioni RSM drejtuar nga NATO.* [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 01.]
- Balkan Defence Monitor.* [online], Belgrade Centre for Security Policy, 2022. 03. Forrás: bezbednost.org [2022. 05. 29.]
- Bosnje dhe Hercegovinë.* [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 09.]
- CIA (2022): *Albania.* [online], CIA World Factbook, 2022. Forrás: cia.gov [2022. 06. 10.]
- Cottey, Andrew – Edmunds, Timothy – Forster, Anthony (2002): *The Second Generation Problematic: Rethinking Democracy and Civil-Military Relations.* *Armed Forces & Society*, 29(1), 31–56. Online: <https://doi.org/10.1177/0095327X0202900103>
- Dafa, Alban (2020a): *The Albanian Military Should Focus on Building Its Combat Readiness.* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2020. 07. 21. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.]
- Dafa, Alban (2020b): *Does the Albanian Political Leadership Value a Professional and Competent Military?* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2020. 09. 28. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 09.]
- Dafa, Alban (2021a): *Defence Policy Oversight: Challenges and Needs of the Albanian Assembly.* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 01. 27. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.]
- Dafa, Alban (2021b): *Strategic Uncertainty: A Review of Albania's National Security Strategy and Policy.* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 10. 30. Forrás: idmalbania.org [2022. 06. 10.]
- Dafa, Alban (2021c): *(Un) Democratic Control of the Albanian Armed Forces: Centralisation of Defence Policy and Ineffective Oversight.* [online], Institute for Democracy and Mediation, 2021. 11. 05. Forrás: idmalbania.org [2022. 05. 10.]
- Dafa, Alban (2022): *Elusive Standards: Governance and Oversight of Security Sector Procurement in Albania.* [online], Centre for European Security Studies, 2022. 04. Forrás: ccess.org [2022. 06. 08.]
- Danopoulos, Constantine P. – Skandalis, Konstantinos S. (2011): *The Military and Its Role in Albania's Democratization.* *Armed Forces & Society*, 37(3), 399–417. Online: <https://doi.org/10.1177/0095327X11404131>
- Demontimi.* [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.]
- Gjevori, Elvin (2015): *Crises, Interests and Elite Behaviour: Military Reform in Albania.* *Southeast European and Black Sea Studies*, 15(4), 585–603. Online: <https://doi.org/10.1080/14683857.2015.1026547>
- Gjevori, Elvin (2018): *Democratisation and Institutional Reform in Albania.* Cham: Palgrave Macmillan. Online: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-73071-4>

⁷³ *Albania Proposes ex-Soviet Naval Base to NATO to Counter Russia.* [online], Navy Recognition, 2022. 05. 27. Forrás: navyrecognition.com [2022. 06. 11.]

⁷⁴ Lásd például Hudhra 2018: 139–144.

- Gjevori, Elvin – Visoka, Gezim (2016): *Albanian Peacekeepers: Exploring the Inward-Looking Utility of International Peacekeeping*. *International Peacekeeping*, 23(4), 513–539. Online: <https://doi.org/10.1080/13533312.2016.1172010>
- Hudhra, Thimi (2018): *Defence Planning System of the Republic of Albania in the Framework of NATO Collective Planning System*. PhD-disszertáció. Tirana: Academy of the Armed Forces.
- Irak*. [online], Forrás: Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.]
- Italy to Transfer Beretta AR70/90s to Albania*. [online], The Firearm Blog, 2017. 10. 16. Forrás: thefirearmblog.com [2022. 06. 11.]
- Kontributi Aktual*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.]
- Kosovë*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.]
- Likmeta, Besar (2014): *Albania Army Bids Farewell to Kalashnikovs*. [online], Balkan Insight, 2014. 07. 14. Forrás: balkaninsight.com [2022. 06. 11.]
- Malyasov, Dylan (2019): *US Donates 37 MRAP Vehicles to Albania*. [online], Defence Blog, 2019. 04. 08. Forrás: defence-blog.com [2022. 06. 11.]
- The Military Balance 2010* (2010). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge.
- The Military Balance 2012* (2012). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge.
- The Military Balance 2019* (2019). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge.
- The Military Balance 2021* (2021). International Institute for Strategic Studies. London: Routledge.
- Ministry of Defence (Albania), Officeholders (1912–present)*. [online], Wikipedia, (é. n.). Forrás: en.wikipedia.org [2022. 06. 12.]
- NATO (2016a): *Albania Joins NATO Maritime Activities*. [online], 2016. Forrás: mc.nato.int [2022. 05. 30.]
- NATO (2016b): *Defence Expenditures of NATO Countries (2008–2015)*. [online], 2016. 01. 28. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.]
- NATO (2018): *Defence Expenditure of NATO Countries (2010–2017)*. [online], 2018. 03. 15. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.]
- NATO (2022): *Defence Expenditure of NATO Countries (2014–2021)*. [online], 2022. 03. 31. Forrás: nato.int [2022. 05. 28.]
- Nexter Signs a Contract to Supply NARWHAL Turrets to the Albanian Navy*. [online], European Defence Review Online, 2017. 05. 27. Forrás: [2022. 06. 11.]
- Ozturk, Talha (2020): *Albanian President Approves Military Deal with Turkey*. [online], Anadolu Agency, 2020. 08. 03. Forrás: aa.com.tr [2022. 06. 11.]
- Prezenca e Përparuar e Përforcuar e NATO (eFP) Letoni*. [online], Ministria e Mbrojtjes, (é. n.). Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2017a): *The Delivery of Armored Vehicles from the US has Commenced*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2017. 09. 05. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2017b): *Xhaçka: We Will Increase Our Presence by 60% in Afghanistan in 2018*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2017. 12. 31. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2018a): *1 Thousand Military Officers are Certified by NATO, Xhaçka: Today We are Equal among Equals*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2018. 09. 30. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2018b): *NATO Ministerial, Xhaçka: 2% of GDP for the Army by 2024*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2018. 10. 04. Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2019a): *Black Hawk Helicopters for the Air Force, Minister Xhaçka Finalizes the Agreement with US Government*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 04. 20. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2019b): *Naval Force Ends Up Its Mission in Aegean Sea, Xhaçka: Fleet Will Overhauled, Pashaliman, NATO Base*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 12. 14. Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 31.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2019c): *The Starting Off the Investment into NATO's Kuçova Air Base, Albania a Promoter of Extending the Course of Collective Stability and Security*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 01. 24. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.]

- Republic of Albania Ministry of Defence (2019d): *USA Donate 37 MRAPs to the Armed Forces, Xhaçka: Performance and Capacities of AAF will Increase Even More*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 04. 04. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2020): *Mida Mountain Radar Has Been Activated. Xhaçka: We have A Completed View of the Albanian Territory*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2020. 11. 06. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2022a): *Albania Special Forces Headquarters for Europe; Peleshi: Strong Link between Two Partners Displayed*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2022. 03. 09. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (2022b): *Starting Work for NATO Air Base in Kuçova, Rama and Peleshi: Albania, Added Value for the Alliance*. [online], Ministria e Mbrojtjes, 2022. 01. 20. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 10.]
- Republic of Albania Ministry of Defence (é. n.). *Others from MoD*. [online], Forrás: mod.gov.al [2022. 05. 29.]
- Rishikimi Strategjik i Mbrojtjes* (2013). [online], Qendra e Botimeve Zyrtare, 2013. 04. 03. Forrás: qbz.gov.al [2022. 06. 11.]
- Rishikimi Strategjik i Mbrojtjes* (2019). [online], Ministria e Mbrojtjes, 2019. 09. 25. Forrás: mod.gov.al [2022. 06. 11.]
- Sinoruka, Fjori (2022a): *In Albanian City Once Named 'Stalin', a Base for NATO*. [online], Balkan Insight, 2022. 02. 28. Forrás: balkaninsight.com [2022. 05. 26.]
- Sinoruka, Fjori (2022b): *US Designates Albania as Special Operations 'Forward HQ'*. [online], Balkan Insight, 2022. 01. 07. Forrás: balkaninsight.com [2022. 05. 26.]
- SIPRI Arms Transfer Database*. [online], Forrás: armtrade.sipri.org [2022. 06. 11.]
- Varsori, Antonio (2012): *Italy and the End of Communism in Albania, 1989–1991*. *Cold War History*, 12(4), 615–635. Online: <https://doi.org/10.1080/14682745.2011.650633>
- Young, Thomas-Durrell (2018): *Anatomy of Post-Communist European Defense Institutions: The Mirage of Military Modernity*. New York: Bloomsbury Academic.
- Young, Thomas-Durrell (2019): *NATO's Selective Sea Blindness: Assessing the Alliance's New Navies*. *Naval War College Review*, 72(3), 12–39.